

Un interpret de la filosofia del sentit comú. Francesc d'Assís Masferrer*

Ignasi Roviró Alemany

Grup Filosofia i Cultura, Facultat de Filosofia, URL
ignasiroviro@gmail.com

Resum

Francesc d'Assís Masferrer i Arquimbau forma part d'una generació de filòsofs que varen propiciar la transmissió de la filosofia del sentit comú desenvolupada oralment per Francesc Xavier Llorens i Barba a una generació posterior, que ja la va rebre com la filosofia més escaient al caràcter català. Masferrer, però, tot i que es diu seguidor fidel del mestre, introdueix encara més l'interès per fer concordar la filosofia del sentit comú amb l'escolàstica. Una nota exclusiva de la filosofia del sentit comú de Masferrer és l'interès per introduir la tradició mística espanyola en el contingut dels seus cursos.

Paraules clau: filosofia catalana, Llorens i Barba, filosofia del sentit comú.

Abstract. *An interpreter of the philosophy of common sense: Francesc A. Masferrer*

Francesc A. Masferrer i Arquimbau is part of a generation of philosophers who favored the transmission of the philosophy of common sense developed orally by Xavier Llorens i Barba to the next generation, who received it as the most appropriate philosophy for the Catalan character. But Masferrer, who calls himself a faithful follower of the teacher, introduces even more the interest to approximate the common sense philosophy to the scholasticism. A unique fact of the common sense philosophy by Masferrer is the interest to introduce the spanish mystical tradition in the content of his courses.

Key words: catalan philosophy, Llorens i Barba, common sense philosophy.

Sumari

Nota biogràfica	Articles, notes, poesies...
Llibres	La filosofia i la seva arquitectura
Opuscles pedagògics	

* Aquest article forma part del Projecte d'Investigació FFI2009-07158 (FISO).

Hi ha una generació clau a Catalunya per a la transmissió de la filosofia escocesa del sentit comú. Si bé se sol acceptar Martí d'Eixalà com l'introduïdor d'aquella filosofia, és Francesc X. Llorens i Barba, qui sap connectar el pensament filosòfic escocès, especialment l'elaborat per Hamilton, amb la necessitat d'una renovació dels estudis filosòfics que en aquell moment es feien a Catalunya. L'estudi de l'escolàstica tradicional, transmesa en la Universitat de Cervera, posteriorment en la de Barcelona, i en els seminaris i convents que tenien estudis eclesiàstics, ja no cobria les expectatives que reclamava la nova societat industrial de la primera meitat del segle XIX. A més, aquella vella escolàstica s'identificà ràpidament amb les posicions polítiques que defensà un tipus molt concret de carlisme, cosa que encara en limità més el conreu. Jaume Balmes intentà fer una lectura nova de la vella tradició, amb una aposta per conciliar les noves exigències i necessitats d'aquesta societat industrial de la qual ell mateix en va ser actor a Barcelona i que va observar molt bé en els seus viatges a Londres i a París. Però el balmesianisme triomfà més en apologetica i en política que en filosofia. En aquest terreny, tot i que els seus tres llibres de filosofia varen ser uns èxits editorials, no arribaren a crear una escola. A més de no tenir deixebles i de no impartir cursos regulars a cap aula universitària, la neoescolàstica va reintegrar la figura de Balmes com un neoescolàstic *avant la lettre*. Però també la resta d'escoles i de filòsofs catalans van fer lectures interessades dels textos balmesians.

D'altra banda, la filosofia de Francesc Xavier Llorens i Barba (1820-1872), pràcticament sense ni un sol text publicat, obtingué un reconeixement acadèmic important. Si bé donava sortida a aquelles ànsies de renovació filosòfica i social, ho feia tot connectant amb la pròpia tradició filosòfica (amb la de Lluís Vives), amb l'obertura a una de les filosofies de moda a Europa (la de Hamilton), amb connexions amb el desenvolupament de la psicologia experimental que s'estava fent a París i amb els desitjos del romanticisme català i de la Renaixença. Llorens impartí classes a la Universitat de Barcelona des de 1847 fins a la seva mort, ocorreguda el 1872. Creà escola, un bon nombre de seguidors i obtingué el reconeixement de l'estament universitari. Però no hi hagué cap text que pogués donar continuïtat a aquesta adaptació de la filosofia escocesa del sentit comú que defensava Llorens. La generació dels seus alumnes farà perviure la figura i la filosofia del mestre amb els seus comentaris i les seves obres, i la traspassaran a la següent generació de filòsofs, per als quals la filosofia llorensiana ja es veia com la filosofia d'arrel catalana, pròpia del país i tradicional. Aquesta última generació, ja plenament del segle XX, veu en Llorens i Barba el seu mestre. Són tres noms cabdals: Jaume Serra i Hunter (1878-1843), Tomàs Carreras i Artau (1879-1954) i Francesc Mirabent (1888-1852). A més cal afegir a la llista alguns autors que es veuen fortament influenciats pel seu pensament, com ara Eugeni d'Ors (1881-1954), Alexandre Sanvisens (1918-1995) i Josep Ferrater i Mora (1912-1991). Un text de Llorens arribà finalment a la impremta, però va ser l'any 1920, les *Lecciones de filosofia*, que consistia en unes transcripcions taquigràfiques revisades dels apunts que un alumne seu va prendre a les classes del mestre. Les *Lecciones* arribaven quan la transmissió de la filosofia i de la figura de Llorens ja s'havia fet.

La generació, doncs, que manté viu l'estudi de la filosofia llorensiana i que interpreta els ensenyaments del mestre està composta per Josep Balari i Jovany (1844-1904), Josep M. Barberà i Canturri (1833-1900), Celestí Barallat i Falguera (?-1905), Pau Bertran i Bros (1853-1891), Pere Codina i Vilà (?-1858), Josep Coll i Vehí (1823-1876), Pere Garriga i Marill (1842-1890), Josep Leopold Feu (1836-1916), Josep de Letamendi (1828-1897), Francesc d'Assís Masferrer (1847-1901), Ignasi M. de Ferran (1839-1880) i Antoni Rubió i Lluch (1856-1937). Hi contribuï també Francisco Giner de los Ríos (1839-1915), alumne de Llorens abans d'optar pel krausisme i que guardà sempre un gran record del mestre. Finalment cal esmentar dues figures més: Josep Torras i Bages (1846-1916), bisbe de Vic, alumne i amic íntim de Llorens, però que no va seguir-lo en l'escola filosòfica. Torras, tot i ser fidel a la figura de Llorens i fer esforços per publicar la seva obra, defensà, per contra, un tomisme arrelat a la tradició, compatible amb un concepte conservador del regionalisme català, i considerà la filosofia del sentit comú exclusiva d'una elit. L'altra figura és Marcelino Menéndez y Pelayo (1856-1912), que va considerar-se tota la vida alumne de Llorens sense poder-lo seguir en les classes, ja que Menéndez entrà a la Universitat de Barcelona el mateix any que morí Llorens. Menéndez afirmà que la filosofia de Llorens, com la de Sòcrates, no quedà en els llibres, sinó en els esperits dels homes que el tractaren¹.

Francesc d'Assís Masferrer va ser un d'aquests homes que va fer la transició entre aquella filosofia escocesa del sentit comú interpretada per Llorens i la primera generació dels pensadors catalans de segle XX que consideraren aquella filosofia com la pròpia del pensament català. Com veurem, Masferrer serà un intèrpret personal de la filosofia que havia rebut del mestre. En especial intentà fer el pont entre la filosofia escocesa i el tomisme, cosa prou difícil, que li comportà fer algun equilibri metodològic i ideològic una mica complex. Però encara cal afegir un element distintiu de Masferrer que no es trobà en els filòsofs de la seva generació: la presència de la mística espanyola en la substància de la filosofia que desenvolupà.

De F. Masferrer en parlà, encara en vida, Antoni Elías de Molins², en una nota breu de dades biogràfiques. Més tard se n'han fet ressò Misericòrdia Anglès, que en l'estudi citat sobre Llorens i Barba dibuixa bé els trets més essencials de la seva filosofia³; Xavier Cateura, que en fa una breu menció⁴; Gonzalo Díaz Díaz, que repeteix, amb algun error, les dades ja conegudes⁵; Ricard Torrents, en un article sobre l'obra de Jacint Verdager que mostra una relació

1. Cf. ANGLÈS, M. (1998). *El pensament de F. Xavier Llorens i Barba i la filosofia escocesa*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
2. ELÍAS DE MOLINS, A. (1889). *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX*, I. Barcelona: Imp. de Calzada, p. 129.
3. ANGLÈS, M. (2009) torna a fer una breu citació de Masferrer a «Kantisme i sentit comú a Francesc Xavier Llorens i Barba». *Enrahonar*, 42, p. 129-140.
4. CATEURA, X. (2006). «Terenci Thos i Codina (1841-1903) i Jacint Verdager (1845-1902)». *Ausa*, XXII, 158, p. 601-620.
5. DÍAZ DÍAZ, G. (1998). *Hombres y documentos de la filosofía española*, 5. Madrid: CSIC, p. 337.

epistolar entre el poeta i el filòsof⁶; Miquel dels Sants Salarich aporta dades sobre la participació de Masferrer en l'Esbart de Vic i com a col·laborador de *La Veu del Montserrat*⁷; Norbert Bilbeny situa Masferrer com alumne de Llorens i Barba⁸, i Fèlix Villagrassa, en la seva tesi sobre Llorens i Barba, dóna importància a la necrològica que Masferrer va escriure quan va morir el filòsof del sentit comú⁹.

Nota biogràfica

Francesc d'Assís Masferrer i Arquimbau va néixer a Vic el 26 de febrer de 1847¹⁰ en una família de propietaris benestants. El seu pare, Ramon Masferrer, era un pagès propietari de Sant Julià de Vilatorrada establert a Vic, i l'avi patern, Francesc Masferrer, havia nascut a Espinelves. La mare, Eugènia Arquimbau Puigsec, era originària de Torelló i tenia estrets llaços familiars al mas Puigsec de Sant Julià de Vilatorrada. La família Masferrer Arquimbau va tenir un paper importantíssim en el conreu de les lletres a Vic durant la dècada dels anys setanta del segle XIX i col·laborà en els diaris i revistes més importants de Catalunya. A més dels pares, formaven la família quatre germans: Josep (1844-1900), Francesc d'Assís, Francesc de Paula (1851-1907) i Ramon (1850-1884). Josep va ser un periodista, literat i sacerdot; Francesc de Paula, famós advocat, polític i poeta; Ramon, metge i naturalista reconegut. Tots ells varen participar en el moviment literari de la seva ciutat i de Catalunya. A Vic, en les tertúlies literàries, poètiques, científiques i filosòfiques que els germans Masferrer celebraven a casa seva mateix, voltats d'altres personatges il·lustres, com poden ser Jaume Collell o Jacint Verdaguier, propiciaren un clima prou important com perquè s'iniciés el conegut «Esbart de Vic».

Les primeres notícies acadèmiques ens situen Francesc d'Assís, amb dotze anys, alumne del col·legi de segon ensenyament de Vic. Aquesta institució havia estat creada pel Seminari de Vic com a resultat del Decret del Govern del 22/04/1843 pel qual els seminaris no podien admetre alumnes externs; o

6. TORRENTS, R. (1990). «Les opcions estètiques del primer Verdaguier». *Anuari Verdaguier*, V, p. 19-66.
7. Cf. SALARICH, M. dels S. (1983). *Vigatans il·lustres*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, p. 289; (1962). *La Veu del Montserrat (1878-1902), Història del Círcol Literari de Vich*. Vic: Patronato de Estudios Ausonenses; *La Veu del Montserrat (1878-1902)*, edició a cura de MIRÓ, M. M. (1993). Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, p. 114-115 (1957). SALARICH, M. dels S. (1967). «El nostre homenatge a l'Esbart de Vic». *Ausa*, V, p. 54-55.
8. BILBENY, N. (1985). *Filosofia contemporània a Catalunya*. Barcelona: Edhasa, p. 154-155.
9. VILLAGRASA, F. (1997-1999). *Francesc Xavier Llorens i Barba, cultura i política a la Catalunya del segle XIX*. Tesi dirigida per Jordi Casassas Ymbert dins el programa del Departament d'Història Contemporània de la Facultat de Geografia i Història, de la Universitat de Barcelona, corresponent al curs 1997-1999.
10. El llibre de registre en què constava la data de naixement de Francesc d'Assís Masferrer, dipositat a l'Arxiu Episcopal de Vic, va ser perdut entre els anys 1936-1939. Extrec la data de SALARICH, M. dels S. (1962). *Història del Círcol Literari de Vich*. Vic: Patronato de Estudios Ausonenses, p. 229.

dit d'una altra manera, els estudis fets als seminaris només tenien validesa per seguir en estudis eclesiàstics. Els seminaris, també el de Vic, reaccionaren tot creant institucions paral·leles, per no perdre alumnat. El cas de Vic era paradigmàtic: el nou col·legi tenia els mateixos professors i estava al mateix edifici que el seminari. A la pràctica, no hi havia tanta diferència entre els que estudiaven amb validesa eclesiàstica i els que estudiaven amb validesa civil. Francesc d'Assís entrà en aquest col·legi el curs 1859-1860 per cursar el cicle de llatinitat i humanitats (1859-1862), després va fer el de filosofia (1862-1864)¹¹. Amb disset anys es presentà a l'examen de batxiller en arts que feia la Universitat Literària de Barcelona. Constava de tres exercicis, amb tres tribunals diferents, entre els quals destaca el segon, presidit per Salvador Mestres, professor de Milà i Fontanals i autor d'un manual que Masferrer tindrà present en la seva activitat posterior. Aquests exàmens es varen fer entre els mesos d'octubre i novembre de 1864. El resultat no podia ser millor, en tots tres se li va donar la nota d'excel·lent. Aquell mateix curs (1864-1865) es matricula a la Facultat de Dret i a la de Filosofia i Lletres. La Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona estava dirigida pel degà Antoni Bergnes de las Casas i hi estudiaven 584 alumnes¹². El quadre de professors que tindrà a la carrera de filosofia serà Manuel Milà i Fontanals, catedràtic de *Principios generales de literatura y literatura española*; Antoni Bergnes de las Casas, catedràtic de *Literatura clásica, griega y latina* y de *Estudios críticos sobre los prosistas griegos*; Joaquim Rubió i Ors, catedràtic d'*Historia universal*; i Francesc Xavier Llorens i Barba, catedràtic de *Metafísica* y, per encàrrec, també de *Geografía*. Els estudis de filosofia eren perfectament combinables amb altres estudis. Masferrer estudià també Dret. Cursà la carrera brillantment¹³, però mai no va exercir d'advocat. Sembla que va fer la carrera per tenir un «ofici» amb què guanyar-se la vida, mentre que la filosofia l'estudià per vocació. Poc després d'haver acabat els estudis confessa al seu germà que no sap exercir la professió. Ho veiem en una carta en la qual felicita el seu germà Francesc de Paula per haver obtingut també la llicenciatura de Dret:

Et tenim ja tot un senyor advocat! Déu te doni més ànims per l'exercici d'eixa carrera que jo, mesquí de mi, fins avui no m'he atrevit a exercir per por d'embolicar, suposat que ella ja hi tira bastant per si i jo com, massa saps, hi só completament llec.¹⁴

11. En tenim coneixement per la certificació acadèmica que fa Bartomeu Salés, secretari del Seminari de Vic i del Col·legi, el 1864, i que es guarda en l'expedient acadèmic de Francesc d'Assís Masferrer a l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona.
12. *Datos estadísticos del curso de 1864 a 1865*, p. 2. Consultable al Dipòsit Digital de la UB: <http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/3521/browse-date:top=2445/4005>.
13. En en el seu expedient acadèmic consten diverses assignatures amb la qualificació d'excel·lent.
14. *Correspondència familiar de la família Masferrer. Fons Masferrer Arquimbau, Epistolari de Francesc d'Assís Masferrer*. Biblioteca de Catalunya. Carta del 22/06/1875.

De la carrera de filosofia, la metafísica va ser l'assignatura que captà més el seu interès i que li donà més bons resultats. El curs 1865-1866 va obtenir el premi ordinari que es donava anualment en aquesta càtedra i que distingia l'alumne més brillant. També el seu catedràtic, el Dr. Francesc Xavier Llorens i Barba va ser el professor que més el va marcar. Al llarg de la seva vida li dedicà algunes de les seves obres i publicarà a la premsa de Barcelona un sentit homenatge a la mort del professor.

El juny de 1870 va obtenir el grau en la llicenciatura de Dret, després d'examinar-se davant un tribunal. Per al grau de filosofia encara li faltava cursar alguna assignatura, i l'enllestí finalment el 1876¹⁵. Poc abans, s'havien convocat oposicions a la càtedra de Psicologia, Lògica y Filosofia Moral, vacant en dos instituts: Conca y Gijón¹⁶. Masferrer s'hi va presentar, amb resultats nefastos. Per presentar-se a aquestes oposicions, durant la primavera de 1876 resideix a Madrid i entra en contacte amb cercles acadèmics dedicats a la filosofia. Quan escriu a casa seva es queixa d'un ambient filosòfic marcat per la moda krausista:

...lamentándome por una parte de la intemperancia que como en las otras esferas reina en la del pensamiento, a lo menos en Madrid, cuyos sabios aun los más católicos, sin maldecir el Krausismo, declaran fascinas por el método como no conociendo que tras la sopa sigue el caldero.

Aquesta carta, adreçada al seu germà Francesc de Paula el 23 de març de 1876, ens permet entendre que Masferrer se sentia identificat amb l'escola catalana del sentit comú. Li comenta la seva incapacitat de donar-li un bany krausista: «...mi esclatismo [...] no me consintió verter a lo krausista mi sistema de filosofía escocesa». Quedà tan decebut del seu paper en aquelles oposicions i de l'ambient filosòfic de la capital que va pensar en la possibilitat d'abandonar la carrera acadèmica i la vocació filosòfica per buscar una plaça de bibliotecari a Barcelona. Tres setmanes després li diu que es vol posar en contacte amb el

Sr. Bosch de quien pienso servirme para ver si pesco una plaza en la Biblioteca de Barcelona, que si esto lograra, que allí se las traguén Krause y el Padre Ceferino, eximios filósofos que provocan en Madrid en este momento trastornos de la evolución de la idea cuya calificación debe a Hegel¹⁷.

La idea no va prosperar. Passat gairebé un any, es presentà a unes noves oposicions. El gener de 1877 es convocaren unes noves places per a catedrà-

15. «26 de febrero de 1876. Acta definitiva del examen cuyo contenido literal es el siguiente: Don Francisco Masferrer y Arquimbau natural de Vich provincia Barcelona de 27 años de edad, fue admitido en el día de hoy a los ejercicios para el grado de Licenciado en filosofía y letras ante los jueces que suscriben, y habiendo sido calificado con la nota de aprobado se remite el expediente al Sr. Decano para su curso. Barcelona 26 de febrero de 1876. Manuel Milá. Cayetano Vidal. Ramón M. Garriga». Extret del seu expedient acadèmic.

16. *Gazeta de Madrid*, del 25/01/1876, p. 199.

17. Carta del 10 d'abril de 1876.

tic de Psicologia, Lògica i Filosofia Moral als instituts de Guipúscoa, Huelva, Pontevedra, Ponferrada i Maó¹⁸. Els aspirants varen ser 42, repartits en ternes, i els exàmens s'iniciaren el maig¹⁹. En aquesta ocasió, va tenir molta més sort i va estar molt més encertat que en l'anterior. Guanyà la plaça de Ponferrada. A primers del curs 1877-1878 s'instal·là en aquella ciutat i començà a impartir l'assignatura de Psicologia i Lògica i una segona càtedra agregada de Retòrica i Poètica²⁰. Per a ell, aquella destinació, com les que vindran després, era circumstancial. El seu interès era aspirar, permutar o obtenir una plaça millor o més a prop de Barcelona. Abans d'acabar l'any 1877 ja escriu a la seva família que té intenció de presentar-se a càtedres vacants²¹; ho provà en una d'Almeria, una altra de Lleó i una de Terol. Finalment, tres anys més tard, va impartir lògica a Terol²². Hi arribà el 30 desembre de 1879 i la ciutat li causà una mala impressió. Escriu a la seva família: «Teruel me parece pobre, fría y mala. No os olvidéis de recomendarme para Gerona, que me parece que aquí poco hay que ver»²³. A la ciutat aragonesa hi estarà dos cursos, fins al 1881. Quan ja portava onze anys de carrera acadèmica va creure que havia arribat el moment per accedir a una càtedra a l'Institut de Barcelona, l'actual Institut Balmes. Masferrer es va inscriure en les oposicions convocades per a tres places vacants, una a l'Institut de Barcelona, una altra a l'Institut d'Oviedo i finalment una al d'Alacant. Ell i la seva família van moure totes les recomanacions que tenien a l'abast. Des de Terol, Francesc d'Assís ho demanava així a la seva família:

Ahora como nunca desearía apurar todas las recomendaciones para sacar plaza sobre todo la de Barcelona. Decidme si hallas un medio para que Garriga o Viscasillas²⁴ me recomienden eficazmente al profesor de Metafísica de Zara-

18. *Gazeta de Madrid*, del 28/01/1877, p. 240. S'hi especifica la composició del tribunal.

19. *Gazeta de Madrid*, del 13/04/1877 i del 19/05/1877.

20. Ho confirma el breu currículum adjunt a una notificació de trasllat de Masferrer a una nova càtedra publicat en la *Gazeta de Madrid* el 24/07/1889, p. 239.

21. Carta del 3 de desembre de 1877.

22. El trasllat de càtedra va produir-se durant el curs 1879-1880. A la *Gazeta de Madrid* del 19-09-1879, p. 927, hi ha la convocatòria de la plaça.

23. Carta del 30 de desembre de 1879. Intentà accedir a la càtedra de Girona, per la qual cosa reclamà la influència del llavors governador civil de Tarragona, José María Díaz Trigueros. Aquest escriví una carta al poeta i escriptor Vicente Barrantes Moreno, conseller d'Instrucció Pública, demanant-li el trasllat a Girona. En data del 20 de febrer de 1880, Barrantes respon al governador civil: «Como contestación de su grata de 16 de Noviembre último en la que me recomiendo a D. Francisco de Asís Masferrer para la Cátedra de Psicología del Instituto de Gerona, la cual solicita, debo manifestarle que dicho señor fue ya trasladado desde Ponferrada a Teruel en su instancia. Veré si puedo, como deseo, complacerle en su nueva pretensión». Masferrer no va obtenir aquesta gràcia. La carta es guarda en l'epistolari de la Família Masferrer, dipositat a la Biblioteca de Catalunya.

24. Mariano Viscasillas Urriza (1835-1912). Filòleg format a la Universitat de Saragossa, passà com a catedràtic d'hebreu a la Universitat de Barcelona (1867) i posteriorment a la de Madrid (1890), on va ser degà de la Facultat de Filosofia i Lletres (1890-1902). Conseller d'Instrucció Pública de diversos governs, va escriure, entre altres, una *Gramática hebrea* (Vda. Subirana, 1872), adoptada com a llibre de text per les universitats i uns *Elementos de*

goza, Hernández Fajarnés²⁵, vocal del Tribunal ¿Collell²⁶... no hallaría un medio para hacer presión en el P. Martínez Vigil²⁷, que desearía mucho poder tener más adicto? ¿Ahora que Alonso Martínez está en el poder, el amigo Vayes y Ullastres tendrá medios para hacerme nombrar catedrático de Barcelona, caso que me pongan en el primer lugar de la segunda o tercera terna —el de la primera me convendría— atendiendo a mis ...méritos como catedrático. Infórme-me de todo esto y dispénsame de tanta inoportunidad del asunto. Mañana solicitaré por concurso la vacante de Gerona, a ver si con tantas pretensiones me quedo a la luna de Valencia.

Aquesta va ser l'oposició més complicada a què va assistir Masferrer al llarg de la seva vida, no per la quantitat d'opositors o per la severitat de les proves, sinó per les maniobres extraacadèmiques que s'hi van fer. Ell mateix va fer-se recomanar a membres del tribunal o a autoritats dels ministeris per part de persones de la seva confiança i molt solvents científicament, com ara Marcelino Menéndez y Pelayo²⁸ i Manuel Milà i Fontanals²⁹. La seva família també

gramática hebrea para uso de los seminarios conciliares y demás establecimientos docentes (Rivadeneira, 1894). El 1910 el rei Alfons XIII li concedí la Gran Cruz de la Orden Civil de Alfonso XII, «En atención a los relevantes servicios prestados a la cultura nacional» (*Gazeta de Madrid*, 13/04/1912, p. 89). El curs 1870-1871 va ser professor d'hebreu de Francesc Masferrer i s'establí entre ells una relació d'amistat.

25. Antonio Hernández Fajarnés (1851-1909), escriptor, catedràtic de metafísica i rector de la Universitat de Saragossa. Senador per Sòria, passà a la Universitat de Madrid, on ensenyà lògica amb el text de Balmes. Autor neoescolàstic, va combatre el krausisme i el positivisme tant des de la premsa com des de diverses obres de creació.
26. Jaume Collell Bancells (1846-1932), canonge de Vic. Periodista, impulsor de moltes revistes i periòdics catòlics, com ara *La veu del Montserrat*, en què Masferrer col·laborà amb escrits i poesies sovint difícils de reconèixer-ne l'autoria perquè no anaven signades. Entre Collell i la família Masferrer hi hagué una relació molt estreta d'amistat i de col·laboració. Autor de diversos llibres de records i memòries.
27. Es refereix a Ramón Martínez Vigil (1840-1904). Sacerdot, alumne de Ceferino González. Rector de la Universitat de Filipines. Retornà a Madrid el 1876. Quan Masferrer demana que el canonge Collell intercedeixi per ell, Martínez Vigil era membre del tribunal que l'havia de jutjar, conseller del Ministerio de Ultramar i professor de la Universitat de Madrid. Més tard, quan Masferrer serà a Oviedo el retrobarà com a bisbe d'aquella diòcesi (1888).
28. «Teruel, 24 febrero 1881. Muy señor mío y respetable amigo: Usando de la franqueza, que V. se ha dignado concederme en su trato; le escribo estas líneas para suplicarle, se sirva recomendarme eficazmente con D. Francisco Caminero, quien, supongo, no ha de dar á V. malos informes. Ya me escribirá V. el resultado de su amistosa gestión, que quizás influya en que obtenga la primera de las cátedras, á que he hecho oposiciones. Por el cariño que V. profesa á la escuela hamiltonianavivista de nuestro malogrado psicólogo, el Dr. Llorens, dispensará V. tanta importunidad al último de sus discípulos. En el Instituto de Teruel fastidiado y aburrido, sintiendo en el alma no haber podido presenciar su entrada triunfal en la Academia española y consolándose con la amena lectura de Los Heterodoxos españoles, queda á sus órdenes su entusiasta discípulo y agradecido amigo S.S. q.s.m.b. Franc.º de Asis Masferr. P.D. Mucho le agradecería también me recomendara, ó hiciera recomendar al P. Martínez Vigil y al catedrático de Metafísica de Zaragoza Hernández Fajarnés». *Epistolario de Marcelino Menéndez y Pelayo*, 4, carta 363.
29. Milà, havent-lo recomanat, respon a Masferrer: «Escribo al Sr. Riaño (que es lo mismo que escribir al Sr. Director) diciéndolo que, supuesto que no se sigue el nombramiento señalado en las ternas, sería de desear que V., discípulo de Llorens, y continuador en cierta mane-

buscà recomanacions en altes instàncies polítiques³⁰. Francesc Masferrer va ser el primer de la terna, però no per a la càtedra de Barcelona, sinó per a la d'Alacant. Encara s'intensificaren més les peticions, i tota mena d'ofertes d'altres membres del jurat³¹ o bé d'alguns opositors que buscaven la seva plaça³². Finalment, no anà ni a Barcelona ni a Alacant, sinó a la tercera càtedra vacant, Oviedo. Com es pot veure en les cartes a Menéndez y Pelayo i a Milà i Fontanals, Masferrer és considerat un alumne de l'escola del sentit comú de Llorens i Barba.

A Oviedo hi estarà deu anys, durant els quals intentarà accedir, per concurs, a altres destinacions, totes fracassades; fins que el 1891 és traslladat a la càtedra de Psicologia, Lògica i Ètica de l'Institut de Lleida³³. S'incorporà a aquell institut el 5 de gener de 1892, però la seva insistència en la carrera acadèmica el va portar a un seguit de moviments burocràtics de càtedres per, d'una banda, millorar la seva situació econòmica i, per altra banda, obtenir definitivament la plaça de Barcelona³⁴. Però a aquesta plaça tan desitjada només hi anà de manera interina i li arrabassà definitivament Hermenegildo Giner de los Ríos el febrer de 1898³⁵. Per obtenir-la buscà els suports d'altres temps. Marcelino Menéndez Pelayo va insistir al director general d'ins-

ra de sus tradiciones, fuese el catedrático de Barcelona». *Epistolari d'En M. Milà i Fontanals*. Correspondència recollida i anotada per L. Nicolau d'Olwer (1995). Vol. III: anys 1881-1884. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, carta 456 (Barcelona, 1881), p. 49.

30. El seu germà Francesc de Paula li escriu des de Vic: «Al propio tiempo, creo sería muy conveniente vieras a mi amigo D. Antonio Rodó y Casanovas (Postigo a S. Martín, 9, 2ª), persona muy allegada a la actual situación y sobre todo al Sr. Balaguer y que como pretende salir Diputado por el Distrito de Castelldefels, me ha escrito varias veces haciéndome toda clase de ofrecimientos». Carta del 8/04/1881. I tres dies més tard insiteix: «Supongo habrás recibido la tarjeta de Estruch para Balaguer que me pareció eficaz y enérgica. En el mismo tren en que irá esta carta marcha también mi amigo D. Antonio Rodó y Casanovas, el cual he visto hoy y que me ha prometido apoyarte a todo trance. Domingo escribirá sobre el mismo asunto al general López Domínguez que es íntimo amigo de Albareda» (Carta de l'11/04/1881).
31. El Dr. Eloy Díaz Jiménez, membre del tribunal, li deia en la carta del 12 de març de 1881 «Sé que tiene gran interés por ir a Alicante y no sería difícil que le propusieran a Usted que permutara las cátedras, ahora bien, sin embargo aprecia Usted mi sincera amistad, le ruego que no acceda pues tengo interés que la desempeñe Usted y no otro y a más suman sus ruegos varios catedráticos de Alicante, amigos íntimos míos que desean tener un catedrático de lógica cristiano y puro cual lo es Usted».
32. El cas més important és el d'Eduardo Sanz Escartín, més tard ministre de treball amb Alfons XIII, i segon de la terna que encapçalava Masferrer. Li proposà una complicada operació que consistia en la renúncia de Masferrer del primer lloc, i un cop Sanz fos nomenat catedràtic d'Alacant, permutaria amb Masferrer la plaça. Amb això, Sanz aniria a Terol i Masferrer, a Alacant. Tota aquesta operació anava acompanyada d'una recompensa monetària i era avalada per algun membre del tribunal i persones influents.
33. *Gazeta de Madrid*, 30/10/1891, p. 310.
34. Tant en la *Gazeta de Madrid* d'aquests anys com en l'expedient acadèmic es pot veure com obté i renuncia a la càtedra de Santiago de Compostel·la (13/12/1892), Àvila (29/10/1894), Granada (26/06/1894), Alacant (28/02/1900); sol·licità la de Reus (22/08/1900) i la de Tarragona (22/07/1901).
35. *Gazeta de Madrid*, 5/02/1898.

trucció pública, Vicente Santamaría, que la càtedra de Barcelona fos per a Masferrer; però la superioritat del currículum de Hermenegildo Giner es va imposar³⁶.

Francesc d'Assís Masferrer va morir a la ciutat de Lleida, solter, als 55 cinc anys a causa d'una malaltia ulcerosa el 15 de juliol de 1901³⁷. Les revistes i els periòdics catalans van fer-se'n un ressò destacat³⁸. Però de totes aquelles mostres de dolor i breus ressenyes biogràfiques citarem un fragment de la que li dedicà el periòdic en què més havia col·laborat. Escrivia *La Veu del Montserrat* el 26 de juliol d'aquell mateix any:

La filosofia li feu mal, fent-li abandonar aqueix amor que tant hermoses flors havia produït [es refereix a la poesia], dedicant-lo a fomentar aspiracions que es tenen generalment per més sèries però que no sempre resulten tant productives. En Francesc Masferrer havia escrit de Filosofia, demostrant tot la profunditat que alcançava el seu pensament, però nosaltres i els esdevenidors nos recordarem bon xic més del poeta i per sa sola poesia *El nou món* darem de bon grat totes aquelles espesses disquisicions filosòfiques que tant els costava de pair als seus tendres deixebles.

Llibres

Masferrer va elaborar i reelaborar un text que reescriurà i adaptarà segons els cursos i les necessitats dels plans d'estudis. Alhora que, en alguns aspectes, anà adequant a les noves lectures i a les informacions dels avenços de la psicologia experimental francesa. És, per tant, un llibre obert, suspecte de contínues modificacions. El resum d'aquest text, en les seves diverses edicions, donarà la publicació d'un material de suport en forma d'opuscles pedagògics que resumeix el contingut essencial. Els veurem en l'apartat posterior.

El llibre és el *Programa razonado de un curso de filosofía elemental*, publicat a Vic a la impremta de Ramon Anglada. El primer volum va sortir el 1881,

36. En l'*Epistolario de Marcelino Menéndez Pelayo*, vol. 14, podem llegir la resposta de Vicente Santamaría a Don Marcelino: «Madrid, 29 enero 1898 Mi distinguido amigo y compañero: Recibí su apreciable última en que me recomienda á D. Francisco Masferrer, concursante á la cátedra de Psicología del Instituto de Barcelona. El Consejo de Instrucción pública, fundándose en que los méritos y servicios del Sr. Giner de los Ríos son Superiores á los del Sr. Masferrer, propuso al primero de estos interesados por mayoría para la citada cátedra, con voto en contra leído por el Consejero Sr. Viscasillas, en que se propone al último de aquellos. El Sr. Ministro conformándose con la mayoría del Consejo ha dispuesto se nombre al Sr. Giner. Siento mucho que no haya podido complacerse á su recomendado y deseando otra ocasión en que poder servir á V. se reitera suyo affimo. amigo S.S. q.b.s.m. V. Santamaría Cuando V. guste pasarse por aquí le enseñaré el cuadro comparativo de meritos entre el Sr. Giner (n.º 1) y el Sr. Masferrer (n.º 3) y se convencerá de que no podía hacerse otra cosa que lo que se ha hecho, con sujeción á los datos que resultan del expediente».

37. Arxiu Municipal de Lleida. Fons Municipal, *Llibre de cementiris*, núm. 29.

38. *Calendari català*, 1902, p. 27; *La Vanguardia*, 28/07/1901, p. 1; *Lo Pensament Català*, 4/08/1901, p. 110.

Quadre 1

Seccions	Nombre de lliçons		
	1881	1886	1896
Preliminars	2	2	3
Psicologia empírica	4	3	5
Noologia (i ideologia)	14	14	15
Estesiologia i prasologia	0	3	4
Lògica	0	0	26
Ètica	0	0	10

amb un total de 394 pàgines; el segon volum, de 364 pàgines, el 1883. La segona edició d'aquest treball es titula *Curso de filosofia elemental*, publicat per la mateixa casa editorial de Vic, el 1886 i de 443 pàgines. La tercera edició, també com a *Curso...* va ser publicat a Barcelona el 1896 i de 336 pàgines, a la Tipografia Hispano Americana de Barcelona. L'obra està dedicada «a mi inolvidable maestro, el eminente psicólogo D. Francisco Javier Llorens» i té per objectiu el mercat editorial del llibre de text. El contingut del llibre es refà i en parts importants de text es reescriu, es reformula, s'amplia o es retalla en les dues reedicions. Està estructurat en base temàtica i segons el programa que marcava el pla d'estudis. Per adaptar-se a les exigències de les lleis, les respectives reedicions introdueixen canvis. Amb tot, l'estructura es veu clara en el quadre 1.

En les lliçons de la part preliminar l'autor estructura el contingut de la matèria que s'ha de tractar i estableix les bases epistemològiques de les quals parteix. Afirmar el punt inicial de tot pensar verament filosòfic: l'activitat de la consciència. Comença per tractar de la psicologia empírica, fonament del saber filosòfic que busca les bases certes de l'existència. Obtingut aquest fonament, ja es pot entrar al saber que investiga les formes i els modes del coneixement. Masferrer utilitza les etiquetes classificatòries pròpies de l'època i de les normatives. És per això que anomena Noologia (o Ideologia) aquelles formes i modes. Després arribem a l'Estesiologia —l'estudi de la sensibilitat— i la Prasologia —l'anàlisi dels desitjos, volicions i actes—. Fins aquí hem parlat de la certesa de la consciència, del jo, de les formes de conèixer-ho, i hem arribat a l'anàlisi de la sensibilitat, de les sensacions i de les volicions. Ara cal pensar-ho bé, amb mètode. Per això s'entra a la Lògica i l'Ètica, l'aplicació de tot allò obtingut. Només en l'edició de 1896 trobem les lliçons dedicades a la Lògica i a l'Ètica. Això és així perquè Masferrer pensava editar un volum exclusiu amb aquestes matèries; però, vist que ni en la primera ni en la segona edició sortí el tom dedicat a la Lògica i a l'Ètica, en l'edició final l'integrà en un únic text.

És interessant anotar la forma d'edició. Recordem que era un llibre dedicat als estudiants de l'assignatura que impartia Masferrer als alumnes que

cursaven l'assignatura de Psicologia, Lògica i Ètica. L'autor escrivia el text mentre el curs avançava i els estudiants anaven comprant els fascicles, com si fossin apunts impresos, i al final el podien relligar. Això comportava una relació constant entre Masferrer, l'impressor, el corrector o curador, el distribuïdor i el llibreter. És a dir, darrere Masferrer hi havia tota una indústria editorial de producció en sèrie. Però la qüestió encara era més complicada, donat que ell escrivia els fascicles originals des d'Oviedo, els enviava al seu germà Francesc de Paula a Vic, que els portava a Ramon Anglada —l'impressor—, i aquest, un cop compostes les caixes i fetes les primeres galeres les feia arribar a un altre germà Masferrer, Josep, que en feia la correcció i les retornava a Anglada. Després, si hi havia prou temps, enviaven compaginades a Francesc d'Assís a Oviedo perquè hi donés el vistiplau final. Feta la impressió del fascicle, els donaven a un transportista que els portava a la llibreria Martínez, la més important d'Oviedo, llibreria que els despatxava als alumnes. Per alleugerir el procediment, moltes vegades l'autor no veia les compaginades i el seu germà Josep les revisava des de Vic. Cal dir que era tota la família Masferrer qui estava darrere els fascicles. Quan Josep, a causa de les diverses destinacions que li marcava la seva condició de sacerdot, no podia atendre a la correcció, ho feia Francesc de Paula. Sumem-hi a tot aquest complex sistema de relacions una ordenació poc clara dels originals, una dificultat intrínseca de la matèria i la lletra difícil de llegir de Francesc d'Assís. No és gens estrany que, cansat d'aquestes dificultats, el seu germà Ramon li escrivís el 14 d'octubre de 1881, ja iniciats els primers fascicles de la primera edició:

Querido hermano: acabamos de recibir tu última carta con unas cuartillas para sustituir a otras, que están ya en la imprenta. Si quieres continuar la obra, es de absoluta necesidad adoptes otro sistema de escribir el original pues con la mala letra y correcciones, se arman unos líos en la imprenta que ni el diablo es capaz de desenredar. En las cuartillas enviadas hoy en substitución de otras, ni siquiera la numeración de estas es del todo correlativa de modo que allá veremos si es posible entender el lío que armas. Lo que es de seguir así será dentro de poco del todo imposible seguir adelante en la composición de la obra, o lo mejor un párrafo se publicará en otro punto de donde debía estar. Los tres primeros pliegos están ya tirados y con el original mandado. Creo que habrá ya bastante para el cuarto, que se te mandará con las correspondientes cubiertas en la próxima semana. A Anglada le parece muy caro el precio de 8 reales por entrega. Una vez terminada esta, te aconsejo que no mandes el original hasta después de haberlo hecho copiar y después que tu lo hayas ya corregido y no tengas que modificarlo de nuevo; y manda de una vez todo el original necesario para una entrega aunque esto te haga retrasar la remesa. De no hacerlo así te repito que será imposible salir adelante en la corrección de pruebas y en la composición de la obra. Ahora ya solo Pepe llega a entender y desenreda los líos que en la imprenta se crean.

La composició del primer volum de l'obra, preparada des de tres anys abans³⁹ i començada l'estiu de 1881⁴⁰, ocupà tot aquell curs acadèmic i s'allargà fins al desembre de 1882. Varen ser mesos de treball intens d'escriptura i de posar atenció en la producció i venda dels fascicles. El 23 de desembre de 1882 escriu a la seva família:

Como veréis doy por terminado el 1er tomo —no copio el índice pues los copistas pueden copiar el sumario de cada lección y numerarlo. Hacedme el favor de advertirlo. Espero, os tomaréis también la molestia de anotar las erratas que hayan salido en los últimos pliegos desde el 23 inclusive o sea desde la página 352 para adelante que no serán muchas. Así adelantamos. Decid también a Anglada que mande inmediatamente el pliego 8 y 9 si lo hay a Martínez, poniendo 100 ejemplares de cada uno. Pedidle también cual es definitivamente el precio de cada cuaderno, pues necesito saberlo.

Masferrer anà publicant i reeditant la seva obra durant quinze anys, fins que la donà per acabada en l'edició de 1896. La pràctica docent i la demanda de volums li marcaven el ritme de producció. El text compleix amb escreix els continguts d'una assignatura anual que tenia assignades tres hores setmanals. Si d'una banda el llibre s'adreça al públic escolar, el contingut, l'erudició, la facilitat de compra dels fascicles i la profunditat d'algunes parts de l'obra fan que altres públics més especialistes hi estiguessin interessats. En el cos del text és habitual trobar-hi citacions llatines —algunes vegades ben llargues i especialitzades— i franceses, d'últimes novetats de la temàtica tractada. Com a mostra d'això, el quadre següent (quadre 2) fa un repàs dels autors més citats en l'edició de 1886. Com podem comprovar, hi ha la presència d'autors de la història de la filosofia combinats amb bons especialistes del moment, de manera especial, de les últimes novetats en el terreny de la psicologia experimental. Com és propi de l'escola del sentit comú catalana, Hamilton, Vives i Llorens són els autors més citats i dels quals Masferrer tenia més coneixement. Conei-

39. Escrivia llavors a la seva família des de Ponferrada: «Desearía me mandarais (por el correo, con sellos de impresos es mejor) los diálogos literarios de Coll, La Psicología, Lógica y Ética de Mestres, los manualitos de Milá (Parte poética y Elementos de Retórica y Poética), Discursos de Ortí en la Retórica [lectura defectuosa] que necesito para hacer el programa razonado». Carta d'1 de novembre de 1878, guardada al fons Masferrer de la Biblioteca de Catalunya.

40. Francesc de Paula escriu des de Vic a Francesc d'Assís: «La impresión de tu obra sigue adelantando... De un día a otro recibirás los dos primeros pliegos y antes de una semana la primera entrega de 48 páginas, sino falta original. La corrección del primer pliego tuvo que ser un poco rápida y así es que escaparon algunas erratas. Lo restante estará más esmerado ya que M[osén] José es corrector de talla. Atendida la marcha que has emprendido, la obra habrá de tener al menos unas 300 páginas, en cuyo caso pareceme que podrás venderla a peseta la entrega, pero con la salvedad de que sea cual fuese su extensión no valdrá más de 6 pesetas. Así me parece justo el precio, dado el monopolio que en los institutos ejercéis los profesores. Cada entrega tendrá si cubierta de color, y si bien te parece, puedes mandar las condiciones de la venta para que en ella puedan imprimirse». Carta del 30 de setembre de 1881.

Quadre 2. Curso de filosofía elemental, 1886⁴¹

Autor	citacions	%
William Hamilton ⁴²	30	9,0
Lluís Vives ⁴³	25	7,5
F. Xavier Llorens i Barba ⁴⁴	19	5,7
Tomàs d'Aquino ⁴⁵	19	5,7
Aristòtil ⁴⁶	17	5,1
Agustí d'Hipona ⁴⁷	13	3,9
Thomas Reid ⁴⁸	12	3,6
Jaume Balmes ⁴⁹	11	3,3
Ramon Martí d'Eixalà ⁵⁰	9	2,7
F. A. Trendelenburg ⁵¹	9	2,7
Kant ⁵²	8	2,4
Plató ⁵³	8	2,4
Descartes ⁵⁴	7	2,1
Theodule Ribot ⁵⁵	7	2,1
Antoni Comellas Cluet ⁵⁶	6	1,8
Suárez ⁵⁷	6	1,8
Paul Janet ⁵⁸	5	1,5
Leibniz ⁵⁹	5	1,5

41. Compto només aquells autors que són citats al text cinc vegades o més. Per sota d'aquests, n'hi ha 77 més de diferents. En total hi ha 335 citacions de noms d'autors. Amb aquesta dada he fet el percentatge de la tercera columna.

42. Les citacions en francès les extreu de HAMILTON, W. (1840). *Frangments de Philosophie*. París: Ladrangé.

43. El cita sempre en versió original. En especial, de *De anima et vita*.

44. Referències constants als «Apuntes». Entenc que eren els propis de classe, donat que les *Lecciones de filosofía* taquigrafiades per Balari es varen publicar a Barcelona el 1920. Marcelino Menéndez y Pelayo havia estat alumne de Llorens. Masferrer escriu diverses vegades demanant-li recomanacions i fent referència al mestre comú. Així, el 23/10/1882 li demana intercessió davant l'autoritat perquè el nomenin membre d'un tribunal d'oposicions i poder anar a Madrid a consultar amb Menéndez els «Apuntes del Dr. Llorens» (*Epistolario*, edició al cuidado de Manuel Revuelta. Vol. 8, carta 104). Dos fragments il·lustratius més de cartes de Masferrer a Menéndez: «Estoy publicando por cuadernitos un programa de Filosofía elemental escolástico —escocesa—. Cuando termine la Psicología, se lo mandaré por los recuerdos que contiene del malogrado Sr. Llorens, único mérito de mi obra en todos sentidos disparatada». Vol. 5, carta 259, 20/02/1882). «Ya me escribirá V. el resultado de su amistosa gestión, que quizás influya en que obtenga la primera de las cátedras, á que he hecho oposiciones. Por el cariño que V. profesa á la escuela hamiltonianavivista de nuestro malogrado psicólogo, el Dr. Llorens, dispensará V. tanta impertunidad al último de sus discipulos» (Vol. 4, carta 363, 24/02/1881).

45. Cita la *Summa theologiae*, la *Summa contra gentes*, sempre en llatí.

46. No en cita cap obra ni en fa cap citació literal, només en fa referències.

47. El cita sempre en llatí: *De Trinitate*, *Confessiones*.

xent la tradicional oposició entre els partidaris de l'escola escocesa i els escolàstics, pot sobtar que Tomàs d'Aquino sigui un autor tan citat, i sempre amb textos originals i ben trobats. Masferrer tenia un coneixement profund de l'obra tomista, semblant al coneixement que podia tenir de Lluís Vives. La raó d'aquesta presència tomista en l'obra de Masferrer és el seu interès per mirar de conciliar en la mesura del possible les dues escoles. En la dedicatòria de la primera edició de l'obra en veiem una mostra clara. Escriu a la portada de l'obra:

A la memoria del malogrado catedrático de Barcelona, Dr. Francisco Javier Llorens i Barba, sabio y ferviente cultivador de la psicología escocesa y conoedor profundo de la metafísica escolástica, dedica este modesto ensayo de conciliación de las dos escuelas el último de sus discípulos, que, reconociéndose inepto para glosador, aspira tan solo a ser fiel copista de las lecciones de su maestro.

Opuscles pedagògics

Masferrer va publicar un seguit de llibres breus (d'entre 100 i 200 pàgines) i programes d'estudi que tenien per objectiu ajudar l'alumne a comprendre i a estudiar els continguts de les disciplines que impartia. Eren resums, adaptacions o, en el cas dels programes, simples enumeracions de l'ordre lògic de les lliçons. Un exemple d'aquest últim és el *Programa de Psicología, Lógica y Ética*, publi-

-
48. Una única vegada en fa una citació literal, en francès, que l'extreu de: REID, Th. (1929-1836). *Oeuvres complètes* publiées par M. Th. Jouffroy. 6 vol. Paris: A. Sautet.
 49. Totes les citacions les extreu de la *Filosofia fundamental*, llevat d'una, que és del *Criterio*.
 50. Les citacions són de MARTÍ D'EIXALÀ, R. (1841). *Curso de filosofía elemental* [sic]: *comprendiendo la teoría de las ideas, la gramática general y la lógica*. Barcelona: Imp. de J. Maria de Grau.
 51. Friedrich Adolf Trendelenburg (1802-1872), filòsof i filòleg alemany, intèrpret modern d'Aristòtil. Publicà en llatí, l'any 1842, *Elementa Logicae Aristotelicae ad usum scholarum*. Berlín: Gustave Bethge, obra de la qual Masferrer n'extreu citacions.
 52. Només el referència, no en fa cap citació literal.
 53. No en fa cap citació literal.
 54. En fa referència, però cap citació.
 55. Théodule-Armand Ribot (1839-1913). Psicòleg francès influït pels associacionistes anglesos. Bon pedagog i divulgador de la psicofísica. Fundà el primer laboratori francès de psicologia experimental. Masferrer extreu citacions de RIBOT, Th.-A. (1879). *La Psychologie allemande contemporaine (École expérimentale)*. Paris: G. Baillièrre et cie.; i de RIBOT, Th.-A. (1881). *Les maladies de la mémoire*. Paris: Lib. Germer Baillièrre et Cie.
 56. Antoni Comellas i Cluet (1832-1884). Filòsof de gran erudició, precursor de la neoescolàstica. Masferrer extreu citacions de COMELLAS, A. (1880). *Demostración de la armonía entre la religión católica y la ciencia*. Barcelona: Librería de Alvaro Verdaguier; i de COMELLAS, A. (1883). *Introducción a la filosofía, o sea Doctrina sobre la dirección al ideal de la ciencia*. Barcelona: Imprenta de la Viuda e Hijos de J. Subirana.
 57. Fa citacions especialment del *De anima*.
 58. Paul Janet (1823-1899). Filòsof francès, seguidor de Víctor Cousin i representant de l'idealisme francès. Masferrer utilitza i cita el seu *Traité élémentaire de Philosophie à l'usage des classes*. Paris: Imp. Delagrave, de l'any 1879.
 59. En fa referència, però cap citació.

cat l'any 1892 a la impremta de Ramon Anglada de Vic. Com que no tenen més contingut que l'enumeració sintètica de les lliçons, els deixarem de banda i ens fixarem en els tres opuscles dels quals en tenim notícia.

Resumen de un curso de filosofía elemental adaptado al programa de examen de la asignatura de Psicología Lógica y Ética. Vic: Imprenta de Ramon Anglada, 1884. 210 pàgines.

El llibre, pensat per a la pràctica docent i com a ajuda de l'alumne per presentar-se als exàmens, està estructurat en seccions i cada una d'elles conté lliçons. La primera la formen 15 lliçons preliminars en les quals defineix la filosofia, n'observa les parts i tracta qüestions metodològiques. Acabada aquesta part introductòria, Masferrer examina les —per a ell— tres branques essencials de la filosofia: la Noologia, o sigui, l'anàlisi del coneixement, que aplega des de la lliçó 16 a la 80; l'Estesiologia —que en aquest volum l'anomena nocions d'estètica i tracta de la facultat de sentir i de la bellesa—, de la lliçó 81 a la 84 i finalment la Prasologia i ètica, o filosofia moral, que va des de la lliçó 85 a la 99. Aquí tracta els aspectes propis de l'acció humana tant en la seva vessant individual com des del punt de vista dels efectes sobre l'organització social. També toca, doncs, alguns aspectes que són propis també dels estudis polítics i del dret (no oblidem que Masferrer també era advocat), com per exemple el matrimoni, la família, el poder públic...

Resumen de las lecciones expuestas en el curso de filosofía elemental adaptado al programa que ha de servir para los exámenes. Vic: Imprenta de Ramon Anglada, 1891. 118 pàgines. (Resum del curs de 1886)

Masferrer va escriure un segon llibre que de manera resumida dedicà a la superació dels exàmens de l'assignatura de filosofia. Els destinataris varen ser els alumnes que volien un resum clar i breu. És un volum nou, redactat set anys després de l'anterior, que comprèn els mateixos continguts o molt similars. Comença amb dues lliçons preliminars en les quals defineix la filosofia, dibuixa el terreny propi i la relaciona amb altres ciències. Amb la lliçó tercera comença la Psicologia empírica, un apartat que ocupa el gruix del volum i que tracta dels fenòmens interns, el coneixement inferior —per mitjà dels sentits— i el coneixement superior, de la memòria i de la reminiscència, de l'atenció, de l'associació, de la imaginació, de la sublimitat, del judici, del raciocini i de l'analogia. Tot plegat ocupa fins a la dinovena lliçó. La tercera i última part del llibre s'introdueix en l'Estesiologia i Prasologia, i estudia la relació de la sensibilitat amb la resta de potències de l'ànima humana, de la diferència entre els sentits i les sensacions i les seves relacions amb els desitjos. En relació amb aquests últims, estudiarà el caràcter de la volició i l'existència del lliure albir; tot plegat el portarà a l'estudi de la consciència i de la llei moral.

Resumen de las lecciones de Lógica y Ética adaptado al programa de dicha asignatura. Vic: Imprenta de Ramon Anglada, 1895.

D'aquest opuscle només en queda el primer quadern⁶⁰, de 64 pàgines, i que aplega les 2 lliçons introductòries i les 14 que configuren la primera part de la lògica, o sigui, el que en l'esquema de Masferrer és la Dialèctica o gramàtica general. Fins a aquest moment no s'han trobat els quaderns que correspondrien a la segona part —Metodologia—, la tercera part —Crítica— i als de l'apartat de l'Ètica. Si comparem els sumaris i els continguts d'aquest quadern amb els de la tercera edició del *Curso de Filosofía Elemental* (1896) veurem que la coincidència és altíssima. Es pot afirmar, doncs, que aquest opuscle és el resum de la part de lògica i ètica que Masferrer publicarà un any més tard. Extrapolant les dades, ens aventurem a afirmar que el *Resumen* es desenvolupava al llarg d'un total de 38 lliçons i ocupava aproximadament 150 pàgines. Tot això ho deduíem de la coincidència entre les 64 primeres pàgines del *Resumen* amb l'edició assenyalada.

Articles, notes, poesies...

És difícil poder donar una relació dels articles, notes i poesies que Francesc d'Assís Masferrer va publicar al llarg de la seva vida, donat que va fer col·laboracions sense signar en diverses revistes o diaris, especialment en *La Veu del Montserrat* i en *La Renaixensa*. Miquel dels S. Salarich va publicar la llista de les seves contribucions en *La Veu del Montserrat*. Són les següents: *Filosofia mística espanyola* (10/08/1878), *Record a Pio IX* (poesia, 11/05/1878), *Tots se'n van!* (23/10/1878), *Los Santos Reis* (poesia, 4/01/1879), *Los Santos Desposoris* (poesia, 15/03/1879), *Lo cloquer de Vic* (poesia, 5/07/1879), *A la verge de Montserrat un orfe* (poesia, 13/03/1880), *A l'ànima d'una mare* (poesia, 21/08/1880), *Al fossar* (poesia, 21/08/1880), *Les claus del cel* (poesia, 28/08/1880), *Lo plor d'un infant* (poesia, IV/1880/p. 423), *Al àngel de les Escoles* (poesia, 19/03/1881), *Record a Calderón* (poesia, 28/05/1881), *¿Perquè no és atesa Barcelona?* (8/04/1882), *A una mare morta* (poesia, 3/03/1883), *Al Il. Sr. D. Francisco Caminero. Bisbe elec. y preconisat de la Diocesis de León* (necrològica, 25/04/1885), *Resurrecció* (poesia, 16/04/1887), *Vots son trumfos* (30/04/1887), *Única solta del problema de la pacificació* (7/05/1887) i *Lesglesia abandonada* (21/05/1887)⁶¹. D'aquests, destaquen:

60. No n'existeix cap còpia a les biblioteques que conformen el Catàleg Col·lectiu de les Universitats de Catalunya, a les del Catàleg Col·lectiu del Patrimoni Bibliogràfic de Catalunya, a les de la Red de Bibliotecas Universitarias (REBIUN), a la Biblioteca Nacional de Espanya, a Le catalogue Collectif de France, a l'Arxiu Episcopal de Vic, a l'Arxiu Comarcal d'Osona, ni en dona cap notícia el cercador internacional especialitzat en llibres vells AbeBooks.com.

61. SALARICH I TORRENTS, M. dels S. (1993). *La Veu del Montserrat (1878-1902)*. Edició a cura de Maria-Mercè Miró. Vic: Patronat d'Estudis Osonecs, p. 114-115. En la relació de Salarich hi consta també una Carta de Viladrau (xviii, 1895, p. 299), que no apareix en l'original.

*Filosofia mística espanyola*⁶², que repassa brevíssimament i situa els principals místics del Segle d'Or espanyol i cita com a antecedent la figura de Ramon Llull per mostrar la tesi següent:

No son, donchs, pantheistas nostres poch estudiats místichs, y eix es lo principal caràcter que'ls separa de molts escriptors místichs del Renaixement y época moderna, y lo primer aspecte comú á tots ells que hem cregut necessari fer notar al tractar d'estudiarlos.

*Tots se'n van! Al àngel de les Escoles*⁶³, poesia dedicada a sant Tomàs d'Aquino, dos anys després que Lleó XIII (1879) decretés la restauració del tomisme. El text complet és el següent:

D'Aristòtil la sàbia experiència
i del diví Plató l'amor ardida
en la sagrada Summa s'enmarida,
devant del Deu, ocult á sa presència.
A Ell torna l'humana intel·ligència
d'Ell davalla tot ser y tota vida;
tota la creació resta aclarida,
obert lo Cel pe'l Angel de la ciencia.
En va tancar volguerem l'àurea porta
nous sacerdots, fent creur' á sos dexebles
qu'eren las ombres llums, y les llums ombra;
Qu'als derrers crits de l'heretgia endebles,
Respon arreu esbart de veus sens nombre:
—altra volta Tomás lo mon conhorta!

Vots son trumfos. Després de fer un dur atac als polítics que

un cop elegits hajen de venir a trumfarse dels electors com fan la majoria de diputats y senadors y bona part dels ajuntaments de la nostra terra, tant temps ha burlada y escarnida per la ignominiosa farsa parlamentària,

aconsella de donar el vot a persones honestes, rectes i temoroses de Déu. Recorda que la societat comença en la família, continua en el municipi i s'estén fins a la pàtria de naixença, i s'obre a altres pàtries en llaços fraternals. I exhorta al vot «...sens cobarts retrahiments, ab fe i esperança, al crit de *mori la política y visca la patria*, vagi á les urnes tot bon catalá, que *vots son trumfos*».

Única solta del problema de la pacificació planteja el problema de pacificar un estat i Europa després de les guerres. Anorreats els principis cristians per estadistes secularitzats i estats ateus, no es poden acceptar ni els plantejaments socialistes ni nihilistes que, per mitjà de la nova sociologia, dinamiten l'ordre social establert. S'ha deixat per idealista l'assaig sobre la pau perpètua de Kant i hom s'interessa més per la moda positivista i per l'economia política. L'únic

62. El text va signat amb les seves inicials, F. M., i porta data de 9 d'agost de 1878.

63. Datat a Terol el 7 de març de 1881.

recurs és l'arbitratge de la Societat de les Nacions, que funcioni com un dret internacional positiu. Però perquè sigui realment útil cal tenir en compte la intervenció del Papat, força històrica essencial en la resolució de conflictes, com ho ha fet Lleó XIII.

A *La Renaixensa* publicà: *En Xavier Llorens y Barba y la filosofia catalana* (15/06/1872), *Recança* (poesia, 1/05/1873), *Anyorament* (poesia, 1/08/1873), *A una Mare* (poesia, 10/10/1873) i *Recordança als morts* (10/11/1873).

En l'article *En Xavier Llorens y Barba y la filosofia catalana*⁶⁴ Masferrer fa un encomi del seu professor en ocasió de la mort del filòsof: «...ab la rigorositat de principis propia d'un filosph i ab l'austeresa de costums d'un de cristià, tal com havia viscut, humil, y obscur y santament volgué morir als braços de nostre mare l'Esglesia». El to de l'article és el propi dels homes de la Renaixença, amb la il·lusió per construir una pàtria nova que entronqui amb les arrels del passat. Es lamenta que, si bé hi ha força poetes, els filòsofs escassegen. Llevat de Balmes, «...sols en Xavier Llorens, á qui pugam dir filosph català veritable [...] essent catalá de cor, de pensament i fins de parla». Llorens, i l'escola catalana, parteix de l'estudi de la consciència i amb una atenta observació descobreix els principis essencials. Aquest camí, continuació de l'iniciat per Martí d'Eixelà, el fa en diàleg amb Hamilton, de manera crítica amb Reid, Steward, Royer-Collard, Jouffroy i en oposició a Hegel, Schelling, Cousin i Krause. Llorens trobava adequat anomenar la seva escola com l'escola «...de l'observació, de la limitació y del realisme natural». A partir de l'observació de si mateix i de la natura (sense oblidar-se de la llengua, idioma del pensament) Llorens construeix una psicologia, una ontologia, una cosmologia i fins i tot una teodicea «...si no tan extensa absoluta y tant conforme a l'ideal de la filosofia (*la omniscentia*) com la tenen les escoles racionalistes, mes ferma y segura y mes adaptada á la nostra naturalesa finita, limitada y relativa». Llorens, a més de filòsof catalanista, era bon geògraf i un professor excel·lent, respectat per alumnes i professors. Si bé la filosofia és l'activitat humana més transcendent, cal no deixar-se emportar pel materialisme i pel nou racionalisme i saber triar quina escola filosòfica és la més adequada:

...sols ab la philosophia racional y emprica d'un temps, ab la de la consciencia, ab la de la limitació, ab la del sentit comú no mes, poden salvarse incolumes del naufragi de sistemes é institucions humanes en la corrent tormentosa del temps, les llars de la familia, les glories de la patria y el Déu dels temples.

La mort de Llorens clou les portes d'aquella aula on Masferrer i els seus condeixebles aprenien la veritat a totes les hores.

*Recordança als morts*⁶⁵. En ocasió de la festivitat dels difunts, Masferrer fa una recordança de persones que han tingut una significació important per a les lletres catalanes: Jaume Balmes, «l'inimic mes temut del protestantisme y

64. És datat a Barcelona el 20 de maig de 1872.

65. Barcelona, 3 de novembre de 1873.

capdill estrenuo de la Religió Catolica», amb els seus amics Ferrer i Subirana, Joaquim Roca i Cornet, «...los filósofs del sentit comú, del bon sentit del poble català, en Martí d'Eixelà, en Codina y lo sapiantíssim Llorens». Recorda també el Dr. Rey, i els advocats Josep Sol i Padrís i Francesc Permanyer i Tuyets; historiadors com el canonge Ripoll de Vic, Pròsper Bofarull; els literats Pau Piferrer, Manuel de Cambanyes, Carles Bonaventura Aribau, «lo patriarca y príncep dels trobadors catalans» i altres autors recents que configuren la nostra tradició:

Servem escrupolosament aqueixa herència, que si'ns ha arribat molt minvada pel temps y mes disputada per l'ambició, en cambi nos ve tramesa en un testament tan terminant y ab clausules tan especificades que ni'ns excusaria l'ignorancia de dexar prescriure un dret, ni la bona fe nos absoldria lo manquement á qualcuna obligació.

Finalment indicarem l'única comunicació, segons que ens consta, que Masferrer va fer en un congrés. Es tracta de la seva participació en el V Congrés Científic Internacional de Catòlics, celebrat a Munic del 24 al 28 de setembre de 1900⁶⁶. Delfi Donadiu (1845-1904), catedràtic d'hebreu i de metafísica de la Universitat de Barcelona, era l'encarregat d'organitzar la participació catalana en l'esdeveniment. En total varen ser deu les aportacions catalanes, entre elles una del mateix Donadiu (*El progreso de las ciencias experimentales confirma el origen divino del hombre*, en què ataca la teoria darwiniana de l'evolució) i una de Francesc Masferrer, titulada *El agnosticismo cristiano*. No coneixem el text complet de les aportacions; ens en queda només l'*abstract* publicat en les actes, que per la seva brevetat reproduïm⁶⁷:

El problema filosófico, tan antiguo como la experiencia y el discurso humanos ha oscilado siempre entre los dos extremos opuestos del idealismo y del materialismo, pretendidos conciliar en el justo medio del eclecticismo. Dificilmente encontraremos en la historia del pensamiento un movimiento idealista tan avasallador, como el que nació en la evolución del Kantismo, ni una reacción empírica tan acentuada, como la que ha seguido naturalmente a dicho movimiento racionalista. A pesar de ser sincrónicas y armónicas las facultades anímicas, han creído los positivistas antagónico, y por lo mismo sucesivo, el desarrollo respectivo de las mismas, suponiendo, en su consecuencia, que la Humanidad había pasado por los tres estados teológico, metafísico y científico, que se excluyen recíprocamente. En el estado científico positivo, hoy, en su sentir, alcanzado, no se dá valor ninguno á la fe religiosa, ni á la abstracción racional, reduciéndose todas a las fuentes de conocimiento, para construir la ciencia, á la observación y experimentación físicas y al cálculo matemático, y no aceptándose más realidad cognoscible que la de los fenómenos ordenados en serie. De ahí el negativismo ó el agnosticismo ontológicos y teo-

66. El diari *La Vanguardia* se'n va fer ressò en les edicions dels dies 30/11/1899, 2/12/1899, 22/12/1899, 7/07/1900, 17/07/1900, 27/04/1901 i 30/04/1901.

67. *Akten des 5. Internationalen Kongresses katholischer Gelehrten* (1901). Munic: Kommissions-Verlag von Herder & Co, 1901. L'*abstract* de Masferrer és a les pàgines 171-172.

lógicos, como resultado final de las atrevidas o más prudentes investigaciones positivistas. No difiere mucho este agnosticismo, mantenido en los límites, que le señalaba Hamilton, del agnosticismo de algunos escolásticos, desarrollado por nuestros teólogos místicos. En apoyo de dicho agnosticismo, viciado en mal e hora por sus discípulos bastardos, repite el filósofo escocés con San Agustín y San Anselmo: «Credete, ut intelligas; nisi crediretis, non intelligetis; radix cognitionis fides», poniendo por lema á su filosofía realista del sentido común que es, á la vez, «sensus veri, pulcri et boni», las hermosísimas máximas de que es imposible conocer, sin creer; é imposible creer, sin amar.

La filosofia i la seva arquitectura

Per a Masferrer, la filosofia és la «doctrina investigadora y ordenadora de los primeros principios del conocimiento y de las últimas razones de la existencia, asequibles al discurso limitado de nuestra mente»⁶⁸. O també la «ciencia universal, fundamento, auxiliar y término de las ciencias particulares»⁶⁹. No pot acceptar la posició dels krausistes, molt divulgada en el panorama espanyol de la segona meitat del segle XIX, ni el punt de partida de Descartes o Kant, donat que tots aquests accessos a l'estudi de la filosofia els veu restringits a un jo massa sol. En canvi, participa de la posició de Hamilton que entén que aquest jo, en tant que és pensament, no es pot desvincular mai de l'existència. Fer-ho equival a perdre'l. Per això acceptarà de definició de filosofia com «...el estudio del pensamiento relativo a la existencia, o lo que viene a ser lo mismo, el estudio de la existencia relacionada con nuestro pensamiento»⁷⁰.

Iniciarà l'estudi de la filosofia amb el jo que li descobreix la introspecció. Així doncs, la primera ciència que cal emprendre és la psicologia. En això es troba membre de l'escola catalana del sentit comú —en especial, deutor de Llorens i Barba— i, alhora, d'una tradició que, segons afirma ell mateix, té arrels en el socratism. Però això mateix li marca una distància amb l'escolàstica:

La misma Escolástica niega a la Psicología el reconocido derecho de prioridad, que otorga a la Lógica por el título de ciencia reguladora del discurso o raciocinio [...] como si nos fuera dable determinar el proceso lógico del entendimiento sin haber antes examinado psicológicamente los fenómenos de esta importantísima facultad⁷¹.

Com ja hem dit, la psicologia serà, doncs, la base sobre la qual cal edificar l'estudi de la filosofia. I donat que aquesta té dos grans centres d'activitat, un més subjectiu, com és ara el pensament, i un altre més objectiu, tal com ho és l'existència, l'estudi de la filosofia ha de dividir-se en dues regions: la subjectiva

68. *Resumen de un curso de filosofía elemental*, p. 5.

69. *Resumen de las lecciones expuestas en el curso de filosofía elemental adaptado al programa que ha de servir para los exámenes*, p. 5.

70. *Resumen de las lecciones expuestas en el curso de filosofía elemental adaptado al programa que ha de servir para los exámenes*, p. 7.

71. *Resumen de un curso de filosofía elemental*, p. 13.

o psicològica estudiarà el subjecte del pensament: «o sea el espíritu humano con sus diferentes potencias o facultades»⁷². La segona gran branca que ha d'atendre és l'objectiva o ontològica, que estudia l'objecte del pensament, és a dir, la que tracta de la realitat o de l'ésser.

La part subjectiva és de mena fenomènica i voluble, i està regida per unes lleis diferents a la resta de la filosofia; per entrar a estudiar el seu àmbit immens d'actuació Masferrer la divideix en la Fenomenologia de l'esperit i la Nomologia psíquica⁷³. La primera descriu quins són els actes i quines són les alteracions que s'esdevenen en l'esperit humà i la segona atén a les lleis que regulen dites alteracions anímiques. Dins de l'activitat de la Fenomenologia hom observa com els actes de l'esperit poden reduir-se a tres àmbits ben determinats. D'una banda, hi ha els fets relatius a l'activitat de conèixer, els quals seran objecte de la Ideologia o Noologia, tot analitzant-ne les formes i les maneres del coneixement; d'una altra banda, hi ha els fets relatius a l'activitat de sentir (de percebre en el terreny dels sentits), dels quals s'ocupa l'Estesiologia atès que s'interessa pels estats i els canvis que es produeixen en el terreny de la sensibilitat. Finalment, la Filografia o Prasologia investigarà els desitjos, les volicions i els actes humans. La Nomologia es divideix al seu torn en Lògica o canònica del pensament, que és la recerca de la investigació i l'aplicació dels principis reguladors de la intel·ligència⁷⁴; en Estètica, o sigui, el saber que posa ordre a les capacitats afectives i representatives; i finalment l'Ètica o filosofia moral que determina la «ley suprema de la voluntad»⁷⁵.

La part objectiva, que Masferrer no desenvoluparà en la seva obra, llevat de la Psicologia empírica, es divideix en Ontologia o Metafísica general, que estudiarà l'ens en la seva més alta abstracció, i la Metafísica especial, que concretarà les classes d'éssers. Aquesta última, es dividirà en Cosmologia —tractat del món corpori—, Antropologia i Teodicea. Al seu torn, l'Antropologia es dividirà en Somatologia —tractat sobre l'Anatomia i la Fisiologia— i Psicologia —empírica i racional—. En el seu tractat, i en els resums editats, Masferrer altera l'ordre aquí exposat i comença sempre per l'estudi de la Psicologia empírica per passar després a la Noologia. Comença, doncs, per l'última part de la filosofia objectiva per passar a desenvolupar posteriorment la filosofia subjectiva. Aquest fet obeeix a la necessitat d'adequar-se als programes d'estudi marcats pel govern, per adequar aquesta estructura complexa al desenvolupament propi de l'escola del sentit comú, al qual sempre es remet, i també per adaptar-se als corrents d'investigació científica que en el terreny de la psicologia s'estaven produint.

72. *Curso de filosofía elemental* (1886), p. 25; (1896), p. 17.

73. En l'edició de 1896 la fenomenologia de l'esperit ha passat a anomenar-se fenomenologia psíquica; intueixo que Masferrer fa aquesta correcció per evitar confusions amb el hegelianisme.

74. «...la lógica estudia los principios reguladores, las formas o condiciones subjetivas necesarias de todo pensamiento sin distinción de objetos, los cuales no pueden ser concebidos o pensados sino con sujeción a estos cánones o elementos formales», *Resumen de las lecciones de Lógica y Ética*, p. 6.

75. *Curso de Filosofía Elemental* (1886), p. 25; (1896) p. 18.

L'estructura de l'edifici filosòfic ja pretén fer aquella harmonia entre l'escolàstica i l'escola del sentit comú que perseguia. Amb tot i això, el sistema filosòfic que professa Masferrer té un altre matís prou destacat com per atendre'l. Es tracta de la identificació entre l'estudi de la voluntat —la Prasologia— i la Filografia.

El terme Prasologia era d'ús comú entre les tendències psicologistes de mitjan segle XIX. Pere Felip Monlau l'utilitzava en el seu conegut *Curso de Psicología y Lógica* (1849)⁷⁶. Agustín Gutiérrez, en el seu manual escolar (1866), divideix la Psicologia en quatre parts: l'Estètica, que tracta de l'estudi de la sensibilitat; la Noologia, de la intel·ligència; la Prasologia⁷⁷, de la voluntat, i finalment hi ha una part sintètica: *Síntesis de las facultades anímicas*. Tot emparant-se amb el mètode inductiu de Bacon, Romualdo Álvarez Espino⁷⁸ divideix les facultats humanes en tres gran regions: sensibilitat, pensament i voluntat. A aquesta última, estudiada per la Prasologia⁷⁹, hi dedica: *a*) tot el tercer volum del seu *Cuadernos de filosofía elemental* (1869), *b*) la secció tercera (Psicología de la voluntad) dels *Elementos de antropología psicológica* (1873), i *c*) la tercera secció del *Sumario de Psicología* (1886). El volum que Francisco Giner de los Ríos⁸⁰ va escriure conjuntament amb Eduardo Soler⁸¹ i Alfredo Calderón⁸²,

76. «La prasología es aquella parte de la psicología experimental que trata de la voluntad. Esta sección comprende el estudio analítico: 1º de la actividad en general; 2º de la voluntad; 3º de la espontaneidad; 4º de la libertad; 5º del hábito y 6º del bien y de la felicidad». Cf. MONLAU, P. F. (1858). *Curso de Psicología y Lógica*, p. 76. El llibre va ser molt utilitzat en les aules i va tenir múltiples edicions, la primera el 1849. A partir de la vuitena edició (1868) canvia el títol i ja deixa de publicar-se al costat de Rey Heredia. Ara seran els *Elementos de psicología*, obra que el 1894 es va editar en la seva tretzena edició. Substancialment, però, no hi hagué grans variacions en el contingut del tractat.
77. «Así diremos que Prasología es aquella parte de la psicología que trata de la voluntad. Esta resume en sí todo el poder de la actividad humana, y es su genuina expresión». *Curso completo de filosofía elemental* (1866), Santander: Hijos de Martínez, p. 399.
78. Romualdo Álvarez Espino (1839-1895). Catedràtic de l'Institut de Cadis, autor de diversos manuals escolars i advocat. La seva obra es pot ubicar a l'entorn de les reformes krausistes espanyoles.
79. «...sirve para designar aquel tratado de la Psicología que se ocupa de la voluntad como facultad del querer y obrar. Con ella se termina el estudio analítico del alma, que quedaría incompleto si después de conocer la dualidad representada por el pensamiento y el sentimiento, no llegáramos a la voluntad, como fuerza superior que ha de darles el movimiento y la dirección, o como facultad complementaria, encargada de realizar cuanto ellas determinan». *Elementos de antropología psicológica* (1873). Cadis: Imprenta de la revista médica, p. 234.
80. Francisco Giner de los Ríos (1839-1915). Reformador pedagògic i fundador de l'Institut Libre de Enseñanza. Promotor del krausisme i mestre actiu de generacions d'intel·lectuals. Autor de diversos tractats, entre ells el de *Psicología*.
81. Eduardo Soler Pérez (1845-1907). Catedràtic de dret a Oviedo i València, geògraf, pedagog i membre fundador de la Institución Libre de Enseñanza (Madrid), influït pel positivisme jurídic de tall krausista. Va ser professor d'aquesta institució i degà de la Facultat de Dret de la Universitat de València. <http://archivo.ladipu.com/Pagina6.htm>.
82. Alfredo Calderón Arana (1850-1907). Director del diari *Las Justicias*, de Nicolás Salmerón, periodista reconegut. Professor de la Institución Libre de Enseñanza i del Colegio Internacional (1866-1874). Krausista divulgador del pensament positivista. Cf. DELGADO, B. (1994). *Historia de la educación en España y América, III. La educación en la España contemporánea (1789-1975)*. Madrid: Fundación Santa María-Morata, p. 458-459.

les *Lecciones sumarias de Psicología* (1874), estudia les característiques de la voluntat sota el mateix terme⁸³; però és interessant d'observar que a més a més els autors l'utilitzen com a sinònim de Telematologia (del grec koiné *θέλημα*, voluntat; el verb *θέλω* significa desitjar, voler), una etiqueta que no apareix en cap altre manual o tractat de l'època. S'acosta molt a la terminologia que fa servir el manual de Salvador Mestres⁸⁴ per caracteritzar aquest mateix àmbit. Si Giner, Soler i Calderón utilitzaven Telematologia, Mestres fa servir Telesologia⁸⁵: l'única diferència és que uns prenen el terme originari del grec koiné i Mestres del grec clàssic; però al cap i a la fi el significat i la derivació filològica és el mateix: estudi sobre la voluntat. Aquest breu repàs ens és útil per mostrar que una part significativa dels filòsofs que varen escriure manuals destinats al segon ensenyament durant el segle XIX utilitzaven una terminologia molt tècnica per portar a terme el que determinaven els programes d'estudi (editats anualment pel govern; s'especificava que en l'apartat de Psicologia s'havia d'estudiar la voluntat; però en cap cas es determinava amb un qualificatiu propi d'una ciència, sinó que es limitaven a assenyalar la problemàtica desglossada en un temari més o menys detallat⁸⁶). Ara bé, el cas de Masferrer és interessant perquè si bé no s'allunya del programa assenyalat per les autoritats, li dóna una significació filosòfica que trenca el baf de pretesa neutralitat amb el qual molts altres llibres volen emparar-se. Cal parar atenció, doncs, a la sinonímia. En utilitzar el terme *Prasologia*, s'encarrila amb l'habitut dels altres tractadistes; però com s'haurà observat, Masferrer posa aquest terme com a sinònim de *Filografia*. Fins al moment present no hem trobat un altre autor que en un manual per a la introducció de la filosofia als alumnes que s'inicien en aquesta disciplina posés en grau d'equiparació *Prasologia* i *Filografia*.

La *Filografia* (mot que avui ja no apareix ni en el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, ni en l'*Enciclopèdia catalana*, ni en el *Diccionario de la Real Academia de la Lengua Española*) és un saber que s'ocupa de conèixer el contingut i els efectes universals de l'amor còsmic. Aquesta disciplina «amatòria», amb arrels platòniques, augustinianes, lul·lianes i místiques, va tenir molta força en el Renaixement. Són especialment reconeguts els esforços de León Hebreo per fer una exposició filogràfica de l'amor universal. Masferrer equipara la *Filografia* amb la *Prasologia*. Es pot veure força clar quan després

83. «La parte de la Psicología que tiene por objeto la voluntad, como propiedad del espíritu, recibe el nombre de Prasología o Telematología, la cual es por tanto un capítulo de la ciencia del alma». *Lecciones sumarias de Psicología* (21877). Madrid: Imp. A.J. Alaria, p. 163.
84. Salvador Mestres (?-1879). Professor de Llorens i Barba. Autor de diversos tractats de filosofia, literatura i història. Impartí classes a Bolonya i Rimini. Antikrausista. Destaca per la publicació, l'any 1867, de les *Lecciones de Psicología dadas á los alumnos de esta asignatura en el Instituto de Segunda Enseñanza de Barcelona*.
85. «Telesología (de *telesis* voluntad y *logos* tratado) que es el tratado de la voluntad». MESTRES, S. (1867). *Lecciones de Psicología*. Barcelona: Herederos de la Viuda Pla, p. 95.
86. Cf. *Programas para las asignaturas de filosofía publicados por la Dirección General de Instrucción Pública, con arreglo a lo dispuesto en la Real Orden de 24 de julio de 1846* (1846). Madrid: Imprenta Nacional, p. 132-135; i *Programa para las asignaturas de segunda enseñanza mandadas observar por S. M. en todos los institutos, seminarios y colegios del Reino, por real orden de 10 de setiembre de 1850* (1850). Madrid: Imprenta Nacional, p. 53.

d'assenyalar que les ciències —llevat de les matemàtiques i les ciències naturals, que en són un suport— guarden amb la Psicologia una relació de dependència.

No se hable de las ciencias morales y, sobre todo, de la Ética; de la cual [la psicología] es raíz y principio, por no decir, alma y vida; en cuanto a la doctrina de los actos humanos está inspirada, si no informada, por la Filografía o Filosofía del amor⁸⁷.

Aquest fet és intencionat i no es dóna en cap altre tractadista. Amb això no només s'afirma el pas entre l'estudi de la voluntat i l'ordre moral, sinó que s'hi identifica. Voluntat i moralitat esdevenen sinònims. Masferrer fa aquest pas però no des de la cosmologia, sinó des de la psicologia. Això vol dir que partint de les posicions d'observació del propi jo s'eleva fins a la descoberta de la llei moral interior i com aquesta es deu a una relació d'amor entre Déu i les criatures. El camí d'ascens fins a Déu implica també un camí de descens. Descobert el primer principi creador, la resta de veritats trobades experimentalment és vista com a llei natural:

Entre las prescripciones de esta ley [moral] figura en primera línea el amor de Dios; el orden moral en la criatura no podía fundarse en otra cosa; ya que el amor de Dios a si mismo es la moralidad por esencia, la participación de esta moralidad debía ser también la participación de este amor. Y he aquí una prueba filosófica de la profunda sabiduría de la religión cristiana, que establece el amor de Dios, como el mayor y primero de los mandamientos. Podemos definir la *ley natural*: la comunicación del orden moral hecha por Dios al hombre desde su creación, en cuanto produce en éste un vínculo sagrado. Este vínculo constituye la *obligación o deber*, el cual no es más que la sujeción de la criatura libre al orden moral⁸⁸.

Com que entén que la filosofia aboca inevitablement a la moral, a la llei natural i a l'amor mutu entre Déu i criatura, és obvi pensar que Masferrer vegi l'estudi de la voluntat i dels actes humans com una filografia. Al cap i a la fi, si la voluntat, els desitjos i els actes com a experiència psicològica estan implicats en l'experiència còsmica de l'amor de Déu vers tot el creat, és comprensible que Masferrer identifiqui la Prasologia amb la Filografia. Però, per què aleshores no tot és Filografia? Per què només ho és l'estudi de la voluntat i no la investigació sobre l'origen de les idees en la ment, per exemple, o bé la descoberta del jo com a experiència de l'autoconsciència? És aquí on hem de recordar que en el sistema filosòfic de Masferrer la Filografia és una part de la Psicologia empírica i alhora aquesta és una part de la Metafísica especial. Però a més a més cal veure-hi també l'interès que Masferrer va tenir sempre per la mística: en els seus articles i en la seva obra sovint cita Santa Teresa, Fray Luis de León i Fray Luis de Granada.

87. *Curso de filosofía elemental* (1886), p. 54; (1896), p. 28.

88. *Ibidem* (1886), p. 430.